KASB TANLASH JARAYONIDA O‘QUVCHILARNI PSIXOLOGIK QO‘LLAB-QUVVATLASHNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Shermatov O’tkir Abdubekovich

Toshkent viloyati Bekobod tumani 30-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarni psixologik qo‘llab-quvvatlashning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan davrda yoshlarning kasb tanlashga bo‘lgan munosabati, qiziqishi va individual imkoniyatlarini to‘g‘ri aniqlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning qobiliyati, iste’dodi, xarakter xususiyatlari hamda psixologik holatini inobatga olgan holda kasbga yo‘naltirish ishlari tahlil qilingan. Shuningdek, maktab psixologining kasbiy maslahat berish, diagnostika o‘tkazish, motivatsiyani shakllantirish va o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi vazifalari keng yoritib berilgan. Maqolada kasb tanlashdagi xatolar, ota-onalar bosimi, tengdoshlar ta’siri hamda zamonaviy kasblar haqidagi noto‘g‘ri tasavvurlar o‘quvchilarning kelajak hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi ta’kidlangan. Shu bilan birga, psixologik treninglar, suhbatlar, kasbiy diagnostik metodikalar va individual yondashuvlar orqali o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni oshirish, kasbiy qiziqishni rivojlantirish hamda ongli ravishda kasb tanlashga yordam berish masalalari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kasb tanlash, kasbga yo‘naltirish, maktab psixologi, psixologik qo‘llab-quvvatlash, o‘quvchi shaxsi, motivatsiya, qobiliyat, kasbiy qiziqish, psixologik diagnostika, individual yondashuv, o‘smirlik davri, kasbiy maslahat, psixoprofilaktika, ta’lim jarayoni, shaxs rivojlanishi.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, fan va texnologiyalarning jadal taraqqiy etishi hamda mehnat bozoridagi o‘zgarishlar yoshlarning kelajak kasbini ongli ravishda tanlash masalasiga alohida e’tibor qaratishni talab etmoqda. Har bir insonning hayotdagi muvaffaqiyati, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va shaxs sifatida kamol topishi ko‘p jihatdan uning to‘g‘ri kasb tanlashiga bog‘liqdir. Shu sababli o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish va ularga psixologik yordam ko‘rsatish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida o‘quvchilarda qiziqishlar, orzu-intilishlar va mustaqil fikrlash jarayoni shakllanib boradi. Bu davrda ular kelajak hayoti bilan bog‘liq muhim qarorlarni qabul qilishga harakat qiladilar. Kasb tanlash jarayoni murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u o‘quvchining qobiliyati, qiziqishi, xarakteri, temperament xususiyatlari, intellektual salohiyati va ijtimoiy muhit ta’siri bilan chambarchas bog‘liqdir. Ko‘plab o‘quvchilar kasb tanlashda ikkilanish, o‘ziga ishonchsizlik yoki tashqi ta’sirlarga berilish holatlariga duch keladilar. Ayrim hollarda ota-onalar bosimi, tengdoshlar fikri yoki jamiyatdagi stereotiplar sababli o‘quvchilar o‘z qiziqishlariga mos bo‘lmagan kasblarni tanlaydilar. Natijada esa kelajakda kasbiy qoniqmaslik, stress, motivatsiyaning pasayishi va shaxsiy rivojlanishdagi muammolar yuzaga kelishi mumkin. Maktab psixologi aynan mana shunday muammolarning oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Psixolog o‘quvchilarning individual xususiyatlarini o‘rganish, ularning qobiliyat va imkoniyatlarini aniqlash, kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish hamda ongli kasb tanlashlariga yordam berish vazifalarini amalga oshiradi. Psixologik diagnostika, suhbat, trening, kuzatuv va maslahat ishlari orqali o‘quvchilarning o‘z “Men”ini anglashiga, kelajak rejalari haqida aniq tasavvur hosil qilishiga ko‘maklashiladi. Shuningdek, kasbga yo‘naltirish ishlari nafaqat o‘quvchilar bilan, balki ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikda olib borilganda yanada samarali natija beradi. Hozirgi davrda yangi kasblarning paydo bo‘lishi, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning rivojlanishi kasb tanlash jarayoniga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Endilikda yoshlar nafaqat an’anaviy kasblar, balki zamonaviy va

innovatsion yo‘nalishlar haqida ham to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishlari zarur. Shu nuqtai nazardan maktab psixologining vazifasi o‘quvchilarda moslashuvchanlik, mustaqil qaror qabul qilish, o‘z ustida ishlash va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan psixologik yordamni tashkil etishdan iboratdir. Kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarni psixologik qo‘llab-quvvatlashning mazmuni, asosiy yo‘nalishlari, maktab psixologining vazifalari hamda kasbga yo‘naltirish ishlarining amaliy ahamiyati keng yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash, ularni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash va psixologik yordamning samarali usullari haqida fikr yuritiladi.

ASOSIY QISM

Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim va mas’uliyatli qarorlardan biri hisoblanadi. Chunki insonning kelajakdagi turmush tarzi, jamiyatdagi mavqei, moddiy farovonligi hamda ruhiy qoniqishi ko‘p jihatdan tanlangan kasbga bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli o‘quvchilarni kasb tanlashga ongli ravishda tayyorlash, ularda kasbiy qiziqish va moyilliklarni shakllantirish ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Ayniqsa, umumta’lim maktablarida olib boriladigan kasbga yo‘naltirish ishlari yoshlarning kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyati uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi. O‘smirlik davri shaxs rivojlanishining murakkab bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, o‘z imkoniyatlarini baholash va kelajak hayoti haqida reja tuzishga intilish kuchayadi. Aynan shu davrda kasb tanlash bilan bog‘liq savollar va ikkilanishlar yuzaga keladi. Ayrim o‘quvchilar o‘z qobiliyati va qiziqishini aniq bilmasligi sababli kasb tanlashda qiynaladi. Ba’zi hollarda esa ota-onalar yoki yaqinlarning bosimi natijasida o‘z istagiga mos bo‘lmagan kasbni tanlashga majbur bo‘ladi. Bu esa kelajakda kasbiy qoniqmaslik, ish faoliyatidan zerikish, stress va ruhiy tushkunlik holatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli maktab psixologining o‘quvchilar bilan olib boradigan kasbiy yo‘naltirish ishlari alohida ahamiyat kasb

etadi. Maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganishdan iboratdir. Har bir o‘quvchining qobiliyati, xarakteri, temperamenti, qiziqishi va intellektual salohiyati turlicha bo‘ladi. Psixolog diagnostik metodikalar, testlar, suhbat va kuzatuvlar yordamida o‘quvchilarning kasbiy moyilligini aniqlaydi. Masalan, ayrim o‘quvchilarda texnik yo‘nalishlarga qiziqish kuchli bo‘lsa, boshqalarida ijodkorlik, kommunikativlik yoki rahbarlik qobiliyatlari ustun bo‘lishi mumkin. Ana shu jihatlarni to‘g‘ri aniqlash orqali o‘quvchiga mos kasbni tavsiya qilish mumkin bo‘ladi. Kasb tanlash jarayonida psixologik qo‘llab-quvvatlashning muhim jihatlaridan biri motivatsiyani shakllantirishdir. O‘quvchida ma’lum bir kasbga nisbatan qiziqish uyg‘otish va uni rag‘batlantirish kelajakdagi muvaffaqiyat uchun muhim omil hisoblanadi. Psixolog tomonidan o‘tkaziladigan treninglar, motivatsion suhbatlar va uchrashuvlar orqali o‘quvchilarda o‘ziga ishonch hissi shakllanadi. Ayniqsa, o‘z imkoniyatlarini past baholaydigan yoki ikkilanayotgan o‘quvchilar bilan individual ishlash samarali natija beradi. Psixolog ularga o‘z kuchli tomonlarini anglashga yordam beradi va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kasbga yo‘naltirish ishlari faqatgina kasb tanlash bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayon o‘quvchilarni mehnatga ongli munosabatda bo‘lish, mas’uliyat hissini shakllantirish va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga tayyorlashni ham o‘z ichiga oladi. Shu bois maktablarda turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, “Kasblar olamiga sayohat” mavzusidagi seminarlar, psixologik treninglar va kasbiy diagnostika tadbirlarini tashkil etish muhim hisoblanadi. Bunday tadbirlar o‘quvchilarning kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi va ularda kelajakka nisbatan aniq maqsadlarni shakllantiradi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ko‘plab yangi kasblar paydo bo‘lmoqda. Sun’iy intellekt, dasturlash, grafik dizayn, raqamli marketing, media va IT sohalariga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Shu sababli maktab psixologlari o‘quvchilarni zamonaviy kasblar bilan tanishtirishi, mehnat

bozori ehtiyojlari haqida ma’lumot berishi lozim. Bu esa yoshlarning kelajakda raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib yetishishiga yordam beradi. Kasb tanlash jarayonida ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim ota-onalar farzandining qiziqishi va qobiliyatini hisobga olmasdan, o‘z istaklariga ko‘ra kasb tanlashga undaydi. Natijada o‘quvchi ichki qoniqmaslikni his qiladi va tanlangan kasbga nisbatan qiziqishi pasayadi. Shu sababli psixolog ota-onalar bilan tushuntirish ishlari olib borishi, farzandning individual xususiyatlarini inobatga olish zarurligini tushuntirishi kerak. Ota-ona, pedagog va psixolog hamkorligi o‘quvchining ongli va to‘g‘ri kasb tanlashida muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, psixologik qo‘llab-quvvatlash o‘quvchilarning emotsional holatini barqarorlashtirishga ham yordam beradi. Kasb tanlash bilan bog‘liq stress, xavotir yoki qo‘rquv holatlarida psixologik maslahatlar muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarga kelajak hayotiga ishonch bilan qarash, muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqmaslik va o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish zarur. Chunki kasb tanlash — bu faqat bir martalik qaror emas, balki insonning o‘zini rivojlantirish va hayot yo‘lini belgilash jarayonidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasb tanlash jarayoni o‘quvchi hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo‘lib, uning kelajakdagi shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatini belgilab beradi. Shu sababli o‘quvchilarni kasbga to‘g‘ri yo‘naltirish va ularga psixologik yordam ko‘rsatish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, xarakter xususiyatlari va individual imkoniyatlarini chuqur o‘rganish orqali ularning ongli ravishda kasb tanlashiga yordam berish mumkin. Maktab psixologi kasbga yo‘naltirish jarayonining asosiy ishtirokchilaridan biri sifatida o‘quvchilarning psixologik holatini tahlil qiladi, kasbiy moyilligini aniqlaydi va ularda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Psixologik diagnostika, individual suhbatlar,

treninglar va maslahat ishlari o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishda hamda kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida psixologik qo‘llab-quvvatlash o‘quvchilarning stress, ikkilanish va noto‘g‘ri tanlov kabi muammolarining oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, kasb tanlash jarayonida ota-onalar, pedagoglar va psixologlarning hamkorligi muhim omil sanaladi. O‘quvchining qiziqishi va imkoniyatlarini inobatga olgan holda berilgan to‘g‘ri yo‘naltirish uning kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga, kasbiy faoliyatidan qoniqish hosil qilishiga hamda yetuk mutaxassis bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi. Bugungi zamonaviy va tezkor rivojlanayotgan davrda yangi kasblarning paydo bo‘lishi yoshlarni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, maktablarda kasbga yo‘naltirish va psixologik qo‘llab-quvvatlash ishlarini yanada takomillashtirish, innovatsion yondashuvlardan foydalanish va o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ishlash muhim ahamiyatga ega. Demak, kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarni psixologik qo‘llab-quvvatlash nafaqat ularning kelajak kasbini to‘g‘ri tanlashiga, balki barkamol shaxs sifatida shakllanishiga, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan yetuk inson bo‘lib voyaga yetishiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. **Psixologiya**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012.
3. Bekmurodov A. **Pedagogik psixologiya asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Davletshin M.G. **Yosh davrlari va pedagogik psixologiya**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
5. Andreeva G.M. **Social Psychology**. – Moscow: Aspect Press, 2017.

6. Zimbardo P., Gerrig R. **Psychology and Life**. – Pearson Education, 2016.

7. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim to‘g‘risidagi qonun va me’yoriy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2021.

8. Woolfolk A. **Educational Psychology**. – Boston: Pearson, 2019.